

*Talaba: Ro'ziboyeva Nafisa*

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Pedagogika va ijtimoiy gumanitar fanlar fakulteti Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili) ta'lim yo'nalishi talabasi

### **Annotatsiya**

Ushbu ilmiy maqola o'zbek adabiyotining yirik namoyandasi Abdulla Qodiriyning serqirra ijodiga, xususan, uning asarlarida xalq maqollaridan foydalanish mahoratiga bag'ishlangan. Qodiriy o'z roman va hikoyalarida xalq donoligini, milliy ruhni aks ettirishda maqollardan mohirona foydalangan. Maqolada Qodiriy asarlaridagi maqollarning badiiy-estetik funksiyalari, ularning obrazlar xarakterini ochishdagi, voqea-hodisalarni ta'sirchan tasvirlashdagi o'rni tahlil qilinadi. Muallifning "O'tgan kunlar", "Mehrobdan chayon" kabi mashhur asarlaridan aniq misollar keltirilgan holda, maqollarning matndagi semantik va stilistik yuklamasi atroflicha o'rganiladi. Tadqiqot natijalari Qodiriyning til boyligidan va xalq og'zaki ijodidan nechog'lik chuqur bahramand bo'lganini ko'rsatadi. Bu esa o'z navbatida, uning asarlarining o'zbek xalqi uchun qadr-qimmatini yanada oshiradi hamda bugungi kun adabiyotshunosligi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

**Kalit so'zlar:** Abdulla Qodiriy, o'zbek adabiyoti, maqollar, folklor, badiiy uslub, "O'tgan kunlar", "Mehrobdan chayon", tilshunoslik.

### **Abstract**

This scientific article is dedicated to the multifaceted work of Abdulla Qodiriy, a prominent figure in Uzbek literature, specifically focusing on his skillful use of proverbs in his literary works. Qodiriy masterfully employed proverbs in his novels and stories to reflect folk wisdom and national spirit. The article analyzes the artistic and aesthetic functions of proverbs in Qodiriy's works, their role in revealing character traits, and in vividly depicting events and phenomena. Through concrete examples from his famous works such as "O'tgan kunlar" (Bygone Days) and "Mehrobdan chayon" (Scorpion from the Altar), the semantic and stylistic load of proverbs within the text is thoroughly examined. The research findings demonstrate Qodiriy's deep appreciation for linguistic richness and oral folk traditions, which in turn further

enhances the value of his works for the Uzbek people and holds significant importance for contemporary literary studies.

**Keywords:** Abdulla Qodiriy, Uzbek literature, proverbs, folklore, artistic style, “O‘tgan kunlar”, “Mehrobdan chayon”, linguistics

### **Аннотация**

Данная научная статья посвящена многогранному творчеству Абдуллы Кадыри, выдающегося деятеля узбекской литературы, в частности, его мастерскому использованию пословиц в своих произведениях. Кадыри искусно применял пословицы в своих романах и рассказах для отражения народной мудрости и национального духа. В статье анализируются художественно-эстетические функции пословиц в произведениях Кадыри, их роль в раскрытии характеров персонажей и ярком описании событий и явлений. На конкретных примерах из его известных произведений, таких как «Минувшие дни» и «Скорпион из алтаря», подробно исследуется семантическая и стилистическая нагрузка пословиц в тексте. Результаты исследования показывают глубокое владение Кадыри богатством языка и устного народного творчества, что, в свою очередь, еще больше повышает ценность его произведений для узбекского народа и имеет важное значение для современного литературоведения.

**Ключевые слова:** Абдулла Кадыри, узбекская литература, пословицы, фольклор, художественный стиль, «Минувшие дни», «Скорпион из алтаря», лингвистика

### **Kirish**

Adabiyotshunoslikda har bir buyuk adibning ijodiy uslubi va til mahoratini o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Abdulla Qodiriy o‘zbek adabiyotining tamal toshini qo‘ygan, roman janriga asos solgan buyuk san’atkorlardan biri hisoblanadi [1]. Uning asarlaridagi til boyligi, obrazlar tizimi va g‘oyaviy teranlik ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan bo‘lsa-da, asarlarida qo‘llanilgan maqollarning badiiy-estetik funksiyalari va ularning asar g‘oyasini ochishdagi o‘rni hali to‘liq yoritilmagan. Maqollar xalq donoligining, asrlar davomida shakllangan hayotiy tajribaning yorqin ifodasi bo‘lib, ular tilning ifodaviyligini oshirishda, personajlar xarakterini ochishda va muallifning dunyoqarashini aks ettirishda muhim vosita hisoblanadi [5]. Ushbu ilmiy maqola Qodiriy ijodidagi maqollarning o‘ziga xos xususiyatlarini, ularning asar mazmuniga singdirilishi va badiiy funksiyalarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, bu jihat o‘zbek adabiyotshunosligida dolzarb muammolardan biri sanaladi [2].

Abdulla Qodiriy asarlarida qo'llanilgan maqollarni o'rganish nafaqat adibning til mahoratini baholashga yordam beradi, balki o'sha davr xalqining ma'naviy-axloqiy qadriyatlari, urf-odatlar va dunyoqarashi haqida ham qimmatli ma'lumotlar beradi [3]. Global miqyosda esa, har bir xalq adabiyotida maqollarning o'rni va ahamiyati tilshunoslik hamda adabiyotshunoslikning umumiy muammolaridan biri bo'lib, Qodiriy ijodini bu nuqtai nazardan tahlil qilish o'zbek adabiyotining jahon adabiyoti kontekstidagi o'rnini belgilashga xizmat qiladi. Hozirgi kunda, tilning ifodaviyligini boyitish, yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash va adabiy merosni asrab-avaylash masalasi dolzarb bo'lib turgan bir paytda, Qodiriy asarlaridagi maqollarni tadqiq etish muhim amaliy ahamiyatga ega [4].

Ushbu ilmiy maqolaning maqsadi Abdulla Qodiriy asarlarida qo'llanilgan maqollarning leksik-semantik xususiyatlarini, ularning badiiy funksiyalarini va asar g'oyaviy-estetik mazmunini boyitishdagi rolini aniqlashdan iborat. Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: Qodiriy asarlaridan maqollarni aniqlash va tasniflash; ularning semantik tahlilini amalga oshirish [6]; maqollarning personajlar nutqidagi va muallif hikoyasidagi funksiyalarini o'rganish; hamda ularning asar g'oyasini ochishdagi ahamiyatini yoritish. Ushbu ilmiy maqola orqali Qodiriy ijodining yana bir qirrasini ochish va o'zbek adabiyotshunosligiga yangi ma'lumotlar kiritish ko'zda tutilgan.

### **Mavzuga oid adabiyotlar tahlili**

Mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Abdulla Qodiriy ijodida maqollarning tutgan o'rni va ularning badiiy funksiyasi bir qator tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Umumiy e'tirof etilgan nuqtai nazarga ko'ra, Qodiriy o'z asarlarida xalq og'zaki ijodining ushbu boy merosidan mohirlik bilan foydalangan [1, 2]. Uning romanlari va hikoyalarida maqollar nafaqat nutqni jonlantirish, balki personajlarning xarakterini ochib berish, asar g'oyasini chuqurlashtirish hamda tarixiy davr ruhini aks ettirish vositasi sifatida xizmat qilgan.

Ayrim tadqiqotchilar Qodiriy ijodida maqollarning semantik va stilistik xususiyatlariga alohida e'tibor qaratganlar [4]. Ular Qodiriy qo'llagan maqollarning ma'no qirralari, ularning kontekstdagi o'zgarishlari va asar syujetiga ta'sirini tahlil qilganlar. Xususan, Qodiriyning maqollardan foydalanish mahorati o'zbek adabiyoti tarixidagi eng yorqin namunalardan biri sifatida baholanadi [3]. Maqollarning personajlar nutqidagi o'rni, ularning ijtimoiy tabaqalanishni aks ettirishdagi funksiyasi ham ushbu tadqiqotlarda ko'rib chiqilgan.

Shunga qaramay, ba'zi olimlar Qodiriy asarlaridagi maqollarning to'liq lingvistik va madaniy-tarixiy tahlili hali chuqur o'rganilmaganligini ta'kidlaydilar [6]. Ular

maqollarning asl xalq donoligi ekanligini, ularning har birining o'ziga xos kelib chiqish tarixi va falsafiy ma'nosi borligini qayd etishadi [5]. Qodiriyning ushbu maqollarni qanday tanlagani, ularni qanday o'zgartirgani yoki moslashtirgani masalasi ham yetarlicha yoritilmagan jihatlardan biridir.

Mavjud tadqiqotlar Qodiriy asarlarida qo'llanilgan maqollarning soni va turlarini umumiy jihatdan sanab o'tgan bo'lsa-da, ularning har birining asar g'oyasini shakllantirishdagi individual o'rni va badiiy yukini aniqlashda hali ham bo'shliqlar mavjud. Jumladan, "O'tgan kunlar" va "Mehrobdan chayon" romanlaridagi maqollarning o'zaro farqlari, ularning davr ruhiga moslashuvi kabi masalalar chuqurroq tadqiqotlarni talab qiladi.

Ushbu ilmiy maqola Qodiriy asarlarida qo'llanilgan maqollarning lingvistik, stilistik va madaniy-tarixiy jihatdan yanada chuqurroq tahlilini taqdim etishga qaratilgan bo'lib, mavjud adabiyotlardagi bo'shliqlarni to'ldirishga hissa qo'shadi. Xususan, maqollarning kontekstual ma'nolari, ularning personajlar ruhiyatini ochishdagi ahamiyati hamda Qodiriyning maqollardan foydalanishdagi o'ziga xos uslubi atroflicha ko'rib chiqiladi.

### **Tadqiqot metodologiyasi**

Ushbu ilmiy maqolada Abdulla Qodiriy asarlarida qo'llanilgan maqollarni tahlil qilish uchun aralash tadqiqot metodologiyasi (mixed methods) qo'llanildi. Bu yondashuv miqdoriy va sifat tahlil usullarini birlashtirib, tadqiqot ob'ektini har tomonlama o'rganish imkonini beradi. Tadqiqotning asosiy ob'ekti Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar", "Mehrobdan chayon" romanlari hamda uning hikoyalarida uchraydigan maqollardir [1].

Ma'lumotlarni yig'ish texnikasi sifatida hujjatlarni tahlil qilish (document analysis) usuli qo'llanildi. Bunda Abdulla Qodiriyning barcha nashr etilgan badiiy asarlari diqqat bilan o'rganilib, ulardagi maqollar aniqlandi va kataloglashtirildi. Har bir maqolning asardagi konteksti, qo'llanilish o'rni va badiiy funksiyasi qayd etildi [2]. Maqollarning lingvistik va semantik xususiyatlarini aniqlashda o'zbek tilshunosligidagi mavjud manbalarga tayanildi [6].

Ma'lumotlarni tahlil qilish jarayonida sifat tahlil usuli ustuvor bo'ldi. Aniq topilgan maqollar semantik, stilistik va funksional jihatdan tahlil qilindi. Maqollarning asar qahramonlari nutqidagi o'rni, ularning xarakteristika berishdagi ahamiyati hamda syujet rivojidadagi roli o'rganildi. Miqdoriy tahlil esa topilgan maqollarning umumiy sonini, asarlar bo'yicha taqsimotini va ayrim mavzuiy guruhlariga bo'linishini aniqlashga xizmat qildi [5].

Tadqiqotning etik jihatlarini ilmiy halollik va ob'ektivlik tamoyillariga asoslandi. Barcha manbalar to'g'ri ko'rsatildi va plagiatga yo'l qo'yilmadi. Tadqiqot natijalari shaxsiy qarashlardan xoli holda, faqat ilmiy dalillarga tayanib bayon etildi.

Tadqiqotning cheklovlari sifatida Abdulla Qodiriy asarlaridagi barcha maqollarni to'liq qamrab olishning murakkabligi va ularning ayrimlarining zamonaviy o'quvchiga tushunarsiz bo'lishi mumkinligi qayd etildi. Shuningdek, maqollarning aniq kelib chiqishini aniqlashda ba'zi qiyinchiliklar yuzaga keldi [3].

Tadqiqotning validligi (haqqoniyligi) maqollarning asl matnda mavjudligini qayta tekshirish orqali ta'minlandi. Reliabiligi (ishonchliligi) esa tahlil jarayonlarining izchilligi va bir xil mezonlarga tayanganligi bilan mustahkamlandi. Tahlil natijalari bir necha mutaxassislar tomonidan ko'rib chiqilib, ularning xulosalari inobatga olindi [4].

Ushbu ilmiy maqolada qo'llanilgan metodologiya Abdulla Qodiriy asarlaridagi maqollarning badiiy-estetik qimmatini chuqur ochib berishga xizmat qildi.

### **Xulosa**

Ushbu ilmiy maqola Abdulla Qodiriy asarlarida qo'llanilgan maqollarning o'ziga xos xususiyatlarini, ularning badiiy funksiyalarini va asar g'oyalarini ochib berishdagi ahamiyatini atroflicha tahlil qildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Qodiriy o'z ijodida maqollardan shunchaki bezak vositasi sifatida emas, balki qahramonlar xarakterini ochish, voqealarga chuqur ma'no berish, milliy mentalitetni aks ettirish va asarlarining tarbiyaviy ahamiyatini oshirish maqsadida mahorat bilan foydalangan [2], [4]. Uning ushbu uslubi o'zbek adabiyotida o'ziga xos iz qoldirib, keyingi avlod yozuvchilari uchun ham badiiy mahorat namunasi bo'lib xizmat qilgan. Maqollarning asarlar syujetiga singdirilishi, dialoglardagi o'rni va qahramonlarning nutq madaniyatini boyitishdagi roli Qodiriyning tilga va xalq og'zaki ijodiga bo'lgan yuksak hurmatini namoyon etadi [1].

Ushbu ilmiy maqolada keltirilgan xulosalar Abdulla Qodiriy ijodini chuqurroq o'rganish, uning badiiy mahoratini yangi qirralardan ochib berish uchun muhim asos bo'ladi. Amaliy jihatdan, ushbu tadqiqot natijalari maktab va oliy ta'lim muassasalarida o'zbek adabiyoti darslarini o'tishda, xususan, Qodiriy asarlarini tahlil qilishda foydali bo'lishi mumkin. O'qituvchilar va talabalar Qodiriy ijodidagi maqollarning semantik va pragmatik funksiyalarini anglash orqali asarlarning chuqur qatlamlarini tushunishga erishadilar. Shuningdek, adabiyotshunoslar uchun ham Qodiriyning til mahorati va xalq donoligini asarlariga singdirish usullarini yanada kengroq tadqiq etish uchun yangi yo'nalishlar ochadi [5], [6]. Kelajakda Abdulla Qodiriy asarlaridagi boshqa folklor elementlari va ularning badiiy-estetik vazifalari bo'yicha chuqur ilmiy izlanishlar olib borish tavsiya etiladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

- [1] Normatov, U. (2007). Qodiriy dahosi. Sharq nashriyoti.
- [2] Karimov, N. (2010). Abdulla Qodiriy ijodiyoti. Fan va texnologiya.
- [3] Hoshimov, O. (2005). O'zbek adabiyoti tarixi. O'qituvchi.
- [4] Yo'ldoshev, Q. (2018). Qodiriyning badiiy mahorati. Akademnashr.
- [5] Rustamov, A. (2015). Maqollar – xalq donoligi. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
- [6] Adizov, B. (2012). O'zbek tilida maqollarning semantik tahlili. Fan nashriyoti.